

УДК 336.7

Ткачук В.

БАНКІВСЬКА СИСТЕМА ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ ФУНКЦІЙ ГРОШЕЙ

Розглянуто економічні та соціальні функції грошей через призму їх реалізації банківською системою. Уточнено зміст грошових функцій. Встановлено взаємозалежність економічних та соціальних функцій грошей на підставі розгляду грошей і банківської системи як соціальних інститутів. Аргументовано необхідність посилення соціальної складової у діяльності банків.

Ключові слова: банківська система, економічні функції грошей, соціальні функції грошей.

Питанням дослідження сутності й видів грошей та їх функцій у суспільстві як способу практичного вираження сутності присвячена значна кількість наукових досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Історично склалося так, що спочатку об'єктом дослідження стали економічні функції грошей, а тільки практично у XX ст. почалися ґрунтовні дослідження філософії грошей і притаманних їм соціальних функцій. Актуальність дослідження феномену грошей через їхні функції з виходом на практичні інструменти в сучасному суспільстві зумовлена тією важливою роллю, яку відіграють гроші у житті окремих індивідів, комерційних структур, політичних та громадських організацій, держав і людства загалом.

Дослідження ролі та функцій грошей започаткували класики політичної економії А. Сміт і Д. Рікардо, продовжили і розвинули К. Маркс, А. Маршалл, Дж. С. Мілль. У XX ст. функції грошей були об'єктом аналізу таких відомих учених, як Д. Потінкін, П. Самуельсон, М. Фрідман, Дж. Хікс та ін. У доробку вітчизняних науковців варто відзначити публікації А. Гальчинського, А. Демківського, Л. Красавіної, А. Мороза, Т. Поврушко, М. Савлука. Якщо вести мову про дослідження соціальних функцій грошей у сучасному суспільстві, то варто виділити наукові праці таких відомих учених, як С. Абрамова, Н. Зарубіна, Г. Зіммель, В. Ільїн, В. Липов, М. Семенов та ін. Однак досліджень, що розглядали б економічні й соціальні функції грошей у їх єдності та взаємозв'язку через призму практики використання, практично нема.

Метою даної статті є спроба розглянути феномен грошей у єдності та взаємозв'язку економічних і соціальних функцій із проєкцією на основний інструмент їх реалізації в сучасному суспільстві – банківську систему.

Розглядаючи сутність і роль грошей з погляду їхніх економічних функцій, переважна більшість дослідників, особливо вітчизняних, ґрунтуються на п'яти

грошових функціях, які детально проаналізовані ще у марксистській економічній теорії. Зокрема, автори тритомної «Економічної енциклопедії», виданої у 2000 р., стверджують: «Сутність грошей комплексно розкривається у виконуваних ними функціях: міри вартості, засобу обігу, засобу утворення скарбів та накопичення, засобу платежу, світових грошей» [6, 279]. Однак, завершуючи статтю про гроші, автори згаданого видання зазначили: «У західній економічній літературі з названих п'яти функцій грошей не виділяють функцію засобу платежу (вона входить до функції засобу обігу) і світові гроші (оскільки вони виконують будь-яку функцію)» [6, 280].

На наше переконання, розгляд функцій грошей має базуватися на чіткому уявленні змісту поняття «функція». Термін «функція» має у практиці свого використання кілька різних тлумачень, що суттєво відрізняються залежно від сфери його застосування. Так, Вікіпедія пропонує шість визначень функції: функція у фізіології, функція у математиці, функція системи, функція у філософії, функція у соціології і функція у програмуванні. Як видно з наведеного переліку, поняття функції в економіці у Вікіпедії нема, однак, на наш погляд, із запропонованих варіантів стосовно функцій грошей найближчим до суті можна вважати соціологічне пояснення змісту функції: «Функція (соціологія) – роль, яку виконує той чи інший елемент соціальної системи» [20]. Однак недоліком такого пояснення поняття «функція» є ототожнення понять «функція» і «роль», що, вважаємо, не зовсім коректно.

Вдальшим є, на нашу думку, тлумачення поняття «функція», яке запропонували В. Яременко і О. Сліпущо: «Функція – робота кого-, чого-небудь, обов'язок, місія» [13, 707]. Таке визначення функції, з одного боку, є універсальніше і може бути використане у різних сферах, а з іншого боку – набуває чітких обрисів практичної видимості, оскільки під функцією ми розумітимемо видиму роботу якого-небудь суб'єкта, що реально проявляється у житті.

Узявши за основу аналізу саме таке тлумачення функції, приходимо до висновку, що в сучасному суспільстві грошам властива т. зв. триада функцій: міра вартості, засіб платежу, засіб нагромадження. При цьому функціональним виявом міри вартості служить увесь процес ціноутворення, встановлення ставок, тарифів, окладів та інших будь-яких мінових співвідношень у ринковому світі, коли в їх основі – грошовий еквівалент.

Функції засобу обігу і засобу платежу ми розглядаємо як єдину функцію засобу платежу, оскільки в будь-якому випадку видимою роботою грошей тут виступає **платіж**, незалежно від того, чи є одночасний зустрічний рух товарів та грошей, чи погашені боргові зобов'язання, що виникли раніше, за допомогою грошей, чи навпаки – попередня (авансова) оплата товарів або послуг, чи авансове виконання зобов'язань, які настануть пізніше. Наведення аргументів у формі громіздких теоретичних конструкцій про принципову відмінність між функціями грошей як засобу обігу і засобу платежу не усуває їхню найбільш суттєву спільну ознаку: за допомогою грошей їх власник (або розпорядник) здійснює **платіж**.

Стосовно функції грошей як засобу нагромадження, то вона практично проявляється у широкому спектрі різноманітних форм готівкового та безготівкового накопичення грошей їх власниками і розпорядниками для досягнення певних особистих, виробничих, комерційних, соціальних, інвестиційних чи інших цілей.

Значно коротша історія дослідження соціальних функцій грошей характеризується, однак, значно більшим різноманіттям варіантів підходу до їхньої кількості й глумачення. Наприклад, у монографії М. Семенова «Деньги и люди: Психология денег в России» наголошено на таких шести соціальних функціях грошей:

- ✓ історико-культурологічній, що відображає національну ідентифікацію. Однак в умовах глобалізації значення цієї функції зменшується;
- ✓ статусній функції, яка характеризує місце людини (статус) у суспільстві на основі грошей;
- ✓ соціально-стратифікаційній функції, наслідком якої є поляризація суспільства;
- ✓ регулятивно-поведінковій функції, що обумовлює вибір моделі поведінки особи залежно від її грошового забезпечення;
- ✓ конфліктогенній функції – гроші є основою виникнення соціальної напруги і конфліктів у суспільстві;
- ✓ моральній функції – поєднує, з одного боку, розвиток нищих почуттів, що призводить до криміналізації та корупції, а з іншого – стимулює економічну свободу та економічну активність [16, 20].

У роботі «Социологический подход к исследованию денег: основания и перспективы» С. Абрамова виділила сім найважливіших соціальних функцій грошей. Це, зокрема:

- ✓ функція підтримання стабільності економічної і соціальної структури суспільства;
- ✓ функція універсалізації відчуження, зміст якої полягає у тому, що з повсякденного життя витісняються морально-практичні елементи і посилюється монетаризація, а це дає змогу вести мову навіть про «грошовий тоталітаризм»;
- ✓ функція грошей як засобу досягнення цілей та інструменту виконання соціальних завдань (домінуюча роль грошей в ієрархії засобів досягнення цілей);
- ✓ функція соціалізації особистості, розвитку здібностей і самореалізації людини;
- ✓ функція порівняння та оцінки місця індивіда, соціальної спільноти у соціальній структурі (гроші служать індикатором становища людини в суспільстві);
- ✓ функція засобу масової інформації, агітації та пропаганди (йдеться про дизайн готівкових грошових знаків);

- ✓ функція формування грошової культури, яка поєднує поняття сутності грошей, соціальних цілей та ціннісних орієнтацій у певний спосіб мислення і дій індивідів, соціальних груп та суспільства загалом [1].

Досліджуючи гроші як соціокультурний феномен, Н. Зарубіна виділила десять соціальних функцій грошей:

- ✓ функція інтеграції суспільства (перетворення розрізнених індивідів у єдине соціальне ціле);
- ✓ функція опосередкування взаємодії людини і світу речей;
- ✓ функція універсального засобу комунікації;
- ✓ функція соціального вирівнювання людей;
- ✓ функція інтеграції людини в суспільство;
- ✓ функція формування ідентичності людини;
- ✓ функція розширення соціальних зв'язків;
- ✓ функція актуалізації довіри/недовіри до суспільства;
- ✓ функція універсалізації та ускладнення людини;
- ✓ функція перетворення раціональності у базову характеристику сучасної культури [8].

Таке різноманіття кількості й трактувань соціальних функцій грошей пов'язане, на нашу думку, з такими обставинами:

- ✓ соціальні функції грошей можна досліджувати з акцентом на одну з двох властивих їм сторін – соціально-економічну або соціально-культурну. Різні комбінації та різний ступінь поєднання цих підходів продукує великі розбіжності у кількості й змісті соціальних функцій грошей;
- ✓ функціональний підхід до аналізу соціальних функцій грошей передбачає можливість розгляду як явних, так і латентних функцій. На наш погляд, соціально-економічний аспект соціальних функцій грошей характеризує більшою мірою явні функції, а соціально-культурний – латентні функції. Зазначена обставина, особливо при зосередженні фокусу дослідження на латентних функціях, теж породжує велику різноманітність визначень і тлумачень соціальних функцій.

На наш погляд, при аналізі соціальних функцій грошей та їхнього взаємозв'язку з економічними функціями і забезпечення механізму реалізації через банківську систему доцільно усвідомлювати, що й гроші, й банківська система є певним соціальним інститутом. При цьому варто погодитись із визначенням соціального інституту, яке запропонував М. Требін: «...соціальний інститут з одного боку, – це сукупність нормативно-ціннісно обумовлених ролей та статусів, призначених для задоволення конкретних соціальних потреб, а з другого – це соціальне утворення для використання ресурсів суспільства у формі інтеракції для задоволення цих потреб» [17, 60].

Для ідентифікації соціального інституту необхідно використовувати певні ознаки. Такими формальними ознаками соціального інституту можна вважати такі:

- ✓ виокремлення групи суб'єктів, між якими встановлюються стійкі відносини;
- ✓ формалізація певних організаційних форм соціального інституту;
- ✓ використання особливих соціально-нормативних норм і принципів діяльності суб'єктів інституту;
- ✓ наявність соціально-значимих функцій, які сукупно репрезентують його як соціальний інститут та інтегрують його у соціальну систему.

Опираючись на припущення, що гроші й банківська система є певними соціальними інститутами, можна стверджувати про наявність у них спільних функцій, які властиві всім соціальним інститутам. На думку М. Требіна такими загальними функціями соціальних інститутів незалежно від сфери діяльності та інших параметрів можна вважати такі [17, 65–66]:

- ✓ функцію закріплення та відтворення суспільних відносин на основі дотримання його членами певної системи правил і норм;
- ✓ регулятивну функцію, що забезпечує регулювання відносин між членами суспільства шляхом вироблення певних шаблонів поведінки;
- ✓ інтегративну функцію, яка передбачає необхідність процесів групування, взаємозалежності й взаємовідповідальності під впливом сукупності норм, правил, санкцій та систем ролей;
- ✓ трансляючу функцію, що полягає у передачі певного соціального досвіду, норм і правил конкретного соціального інституту;
- ✓ комунікативну функцію, суть якої – у створенні та поширенні певної інформації як усередині того чи іншого інституту, так і між соціальними інститутами.

Загалом такий підхід до визначення соціальних інститутів можна вважати цілком обґрунтованим, однак, на нашу думку, було б доцільно не виділяти трансляючу функцію соціального інституту, а об'єднати її з першою функцією, дещо модифікувавши її форму й зміст у функцію закріплення, трансляції та відтворення суспільних відносин. Необхідність такої метаморфози пояснюється тим, що між процесами закріплення і відтворення суспільних відносин мусить об'єктивно бути процес їх передачі (трансляції). Набутий соціальний досвід інші суб'єкти можуть відтворити тільки при передачі його від перших суб'єктів.

Досвід функціонування банківських систем у різних країнах, у т. ч. Україні, підтверджує висновок про їх як економічну, так і соціальну природу. Саме соціальна природа банківської системи зумовлює надзвичайно високий рівень державного регулювання банківського бізнесу з метою забезпечення позитивного її впливу не тільки на економічні процеси, а й на соціальну та політичну стабільність у суспільстві. Як соціальний інститут банки одночасно можна розглядати як джерело виникнення соціальних конфліктів і як спосіб їх розв'язання на основі ефективної реалізації соціальних функцій грошей.

Загалом між економічними та соціальними функціями грошей і банківської системи як соціального інституту можна простежити досить тісний взаємозв'язок. Варто наголосити на особливості такого взаємозв'язку, яка полягає у тісному переплетенні цих функцій, а не в установленні лінійних співвідношень відповідності однієї економічної функції певній соціальній функції. Так, соціальна функція закріплення, трансляції та відтворення суспільних відносин може бути ефективно реалізована при використанні механізмів обґрунтованого ціноутворення у різних сферах соціально-економічних відносин, стабільності цінової динаміки, низьких темпах інфляції, прийнятних цінах на банківські послуги. Ця ж функція потребує забезпечення безперерйного й оперативного здійснення платежів через банківську систему та поза нею а також нагромадження певних інвестиційних і платіжних резервів.

Регулятивна функція передбачає необхідність застосування диференційованого підходу в ціноутворенні, встановлення у необхідних випадках певних стимулюючих або дискримінаційних правил цінової політики, визначенні стандартів та правил здійснення платежів і функціонування платіжних систем, диференціацію форм і методів нагромадження грошей, застосування різноманітних інструментів управління процесом грошових нагромаджень.

Інтегративна функція грошей і банків як соціальних інститутів опирається на створення й забезпечення певних стандартів та правил, які формують цілісність грошової і банківської системи, визначають характер та міру взаємної відповідальності за ефективне й правомірне використання грошових ресурсів, інтегративність і консолідацію банківського обслуговування на договірній основі.

Реалізація комунікативної функції забезпечується наявністю відкритої, доступної та вичерпної інформації про стан і тенденції грошового ринку, діяльність банків, їхніх об'єднань та регулятивних органів, залученням банків до розв'язання соціальних проблем на рівні держави й на рівні територіальних громад, активізацією їх діяльності у соціальних мережах та ін. Комунікаційна функція відображена в нормативно-правовій сфері. Ряд статей Закону України про банки і банківську діяльність (ст. 53, 54, 55, 56) та інших нормативно-правових актів різного рівня зобов'язують банки не вводити обмеження на конкуренцію, у т. ч. зменшення ціни нижче від рівня собівартості, забезпечити достовірність рекламно-інформаційних матеріалів банку, максимально уникати конфлікту інтересів банку, працівників і клієнтів, сповна реалізувати право клієнтів на інформацію та зберігання банківської таємниці [7].

Наш аналіз сутності грошей з погляду взаємозв'язку економічних та соціальних функцій і практики їх використання через банківську систему дає змогу зробити висновок про неможливість досягнення соціальної стабільності як показника рівня розвитку суспільства, без стабільності економіки і банківського сектору в тому числі. Варто наголосити на взаємному впливі соціальної та економічної стабільності. Практичні механізми досягнення соціальної стабільності повинні базуватися на чіткому усвідомленні сутності грошей і банківської сис-

теми як важливих соціальних інститутів, які володіють спільними функціями і мають спільні цілі.

Грунтовний аналіз соціальних функцій грошей і банків у соціально орієнтованій ринковій економіці підкреслює необхідність спрямування діяльності банків на розв'язання соціальних проблем суспільства, підвищення рівня соціального захисту, поліпшення екології, фінансової грамотності громадян, запровадження соціально орієнтованих банківських продуктів, повернення довіри до банків і покращення лояльності клієнтів.

Перспективами подальших досліджень у цьому напрямку можна вважати поглиблення і деталізацію каналів взаємодії соціальних та економічних функцій грошей і банків із залученням кількісних методів.

Tkachuk V. The banking system as a tool for implementing the social functions of money. The article deals with the economic and social functions of money in terms of their implementation by the banking system. The content of monetary functions is specified. Interdependence of economic and social functions of money based on consideration of money and banking system as social institutions is installed. The necessity of strengthening the social dimension of banks is expressed.

Key words: banking, economic functions of money, the social functions of money.

Ткачук В. О. Банковская система как инструмент реализации социальных функций денег. Рассмотрены экономические и социальные функции денег через призму их реализации банковской системой. Уточнено содержание денежных функций. Установлена взаимозависимость экономических и социальных функций денег на основании рассмотрения денег и банковской системы как социальных институтов. Аргументирована необходимость усиления социальной составляющей в деятельности банков.

Ключевые слова: банковская система, экономические функции денег, социальные функции денег.

Література

1. Абрамова С. Б. Социологический подход к исследованию денег: основания и перспективы [Электронный ресурс] / С. Б. Абрамова // Известия Уральского государственного университета. – 2009. – № 4 (70). – С. 133–141. – (Сер. : Общественные науки). – Режим доступа : <http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/18282/1/iuro-2009-70-17.pdf>.
2. Гроші та кредит : підруч. / за заг. ред. М. І. Савлука. – [4-ге вид., перероб. і доп.]. – К. : КНЕУ, 2006. – 744 с.
3. Гроші як медіум комунікації: знакова природа грошей [Електронний ресурс] / З. Е. Скринник. – Режим доступу : http://novyn.kpi.ua/2006-1/07_Skrinnik.pdf.
4. Денежное обращение и кредит при капитализме : учеб. / под ред. Л. Н. Красавиной. – [3-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Фин. и стат., 1989. – 366 с.
5. Деньги, кредит, банки : справ. пособ. / под ред. Г. И. Кравцовой. – Минск : Меркованне, 1994. – 270 с.

6. Економічна енциклопедія : у 3 т. Т. 3 / редкол. : С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К. : Академія, 2002. – 952 с.
7. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07. 12. 2000 р. № 2121-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2121-14/page>.
8. Зарубина Н. Н. Деньги как социокультурный феномен: пределы функциональности [Электронный ресурс] / Н. Н. Зарубина // Социологические исследования. – 2005. – № 7. – С. 13–21. – Режим доступа : <http://www.mgimo.ru/files/26026/26026.pdf>.
9. Коваленко Д. І. Гроші та кредит: теорія і практика : навч. посіб. / Д. І. Коваленко. – К. : Центр учбової літ., 2010. – 344 с.
10. Мазараки А. А. Философия денег / А. А. Мазараки, В. В. Ильин. – К. : КНЭУ, 2004. – 718 с.
11. Макконнелл К. Р. Экономикс: принципы, проблемы и политика : в 2 т. / К. Р. Макконнелл, С. Л. Брю. – [пер. с 14-го англ. изд.]. – М. : ИНФРА-М, 2003. – 972 с.
12. Мочерний С. В. Економічна теорія : навч. посіб. / С. В. Мочерний. – [4-те вид., стереотип.]. – К. : Академія, 2009. – 640 с.
13. Новий тлумачний словник української мови : у 4 т. Т. 4 / укладачі : Яременко В. В., Сліпущко О. М. – Л. : Аконіт, 2001. – 944 с.
14. Політична економія : підруч. : у 2 ч. / Г. І. Башнянин, П. Ю. Лазур, В. С. Медведєв. – К. : Ніка-Центр ; Ельга, 2002. – 527 с.
15. Самуельсон П. Економіка : підруч. / П. Самуельсон. – Л. : Світ, 1993. – 495 с.
16. Семенов М. Ю. Деньги и люди: Психология денег в России : моногр. / М. Ю. Семенов. – К. : Простобук, 2011. – 149 с.
17. Соціологія : підруч. / за ред. М. П. Требіна. – Х. : Право, 2010. – 224 с.
18. Усоскин В. М. Теории денег / В. М. Усоскин. – М. : Мысль, 1976. – 228 с.
19. Філософія фінансової цивілізації: людина у світі грошей : матер. IV Міжнар. філософ.-економ. читань (18–20 травня 2011 р.) / відп. секретар З. С. Скринник. – Львів, 2011. – 435 с.
20. Функція // Вікіпедія – вільна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D1%83%D0%BD%>.
21. Харрис Л. Денежная теория / Л. Харрис ; общ. ред. и вступ. ст. В. М. Усоскина. – М. : Прогресс, 1990. – 750.
22. Щетинін А. І. Гроші та кредит : підруч. / А. І. Щетинін. – [3-тє вид., перероб. і доп.]. – К. : ЦУЛ, 2008. – 432 с.